

бали, $p=0,02$). Окрім того, більші значення показника ХОД у хворих порівняльної групи є свідченням компенсаторного тахіпноє, обумовленого післяопераційною функціональною недостатністю респіраторної системи. Вище зазначене підтверджує нормалізуючий вплив розробленої програми фізичної реабілітації на функціональний стан системи зовнішнього дихання пацієнтів після виконання пульмонектомії з приводу раку легень.

Висновки:

1. Функціональний стан дихальної системи пацієнтів, скерованих на хірургічне лікування раку легень, вказує на порушення вентиляційної функції легень переважно за обструктивним або змішаним типом. Це потребує, поряд із загальноприйнятим медичним лікуванням, застосування заходів фізичної реабілітації з метою корекції функції зовнішнього дихання та оптимізації стану пацієнта перед хірургічним втручанням.

2. Після виконання лоб- та пульмонектомії функціональний стан системи зовнішнього дихання характеризується значним зменшенням, у порівнянні з нормою, значень всіх досліджуваних показників, що підтверджує необхідність впровадження адекватних засобів фізичної реабілітації для зменшення ризику виникнення післяопераційних ускладнень та швидшої компенсації післяопераційних порушень.

3. Застосування розробленої програми фізичної реабілітації сприяє швидшій, у порівнянні з динамікою відповідних показників при застосуванням загальноприйнятих лікувально-відновних методик, нормалізації основних показників функціонального стану системи зовнішнього дихання, відновленню легеневих об'ємів та збільшенню провідності дихальних шляхів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Варивочник Д. В. Соціально-гігієнічна характеристика захворюваності на онкологічну патологію населення України за період 1967-2003 років // Вісник соц. гіг. та організ. охор. здор. Укр.- 2005.- № 2.- С. 30-33.

2. Державна програма «Онкологія». Доповідь про виконання в 2002-2004 рр. / Шалімов С. О., Медведєв В. Є., Федоренко З. П., Ліщишина О. М., Каюков Д. П., Журбенко А. В. // Онкологія. - 2005.- № 2, Т. 7.- С. 179-186.

3. Пономаренко В. М., Чепелевська Л. А., Бодак В. М. Напрями та перспективи наукових досліджень у соціальній медицині // Вісник соц. гіг. та організ. охор. здор. Укр.- 2005.- № 2.- С. 5-9.

4. Реалізація заходів щодо медико-соціальної допомоги вразливим верствам населення України в межах міжгалузевої комплексної програми «Здоров'я нації» на 2002-2011 рр. / Пономаренко В. М., Курчатова Г. В., Москалець Г. М., Медведовська Н. В., Лещук Н. М. // Вісник соц. гіг. та організ. охор. здор. Укр.- 2004.- № 1.- С. 19-24.

5. Тимрук-Скоропад К. А. Фізична реабілітація хворих при радикальному лікуванні раку легень в умовах стаціонару: Метод. посіб. для реабілітологів / За ред. О. І. Рябухи.- Л., 2005.- 48 с.

6. Тимрук-Скоропад К. А. Особливості фізичної реабілітації хворих на рак легень в передопераційному періоді // Молода спортивна наука України: Зб. наук. праць з галузі фізичної культури та спорту. Вип. 8: У 4-х т.- Львів: НВФ «Українські технології», 2004.- Т. 2.- С. 354-358.

7. Тимрук-Скоропад К. А. Особливості фізичної реабілітації легень в ранньому післяопераційному періоді // Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції «Проблеми активізації рекреаційно-оздоровчої діяльності населення. - Львів, 2004.- С. 237-239.

Ю. Б. ФЕЛЕНЧАК

РИЗИК ВТРАТИ ЗДОРОВ'Я ЯК РІЗНОВИД СОЦІАЛЬНОГО РИЗИКУ: ІСТОРИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ

Розглянуто основні підходи до вивчення соціальних ризиків. Наведено й проаналізовано визначення соціальних ризиків. Запропоновано визначення ризику втрати здоров'я як складової інтегративного соціального ризику.

Разсмотрены основные подходы к изучению социальных рисков. Наведены и проанализированы определения социальных рисков. Предложено определение риска утраты здоровья как слагаемой интегративного социального риска.

The main approaches for investigations of social risk are considered. The definitions of social risk are given and analysed. The definition of losing health as a component of social risk are offered.

На сучасному етапі розвитку суспільства, в умовах стрімкого ускладнення взаємовідносин і взаємозв'язків у всіх сферах життєдіяльності людини, поняття ризику набуло рис неозмінної складової людського життя і свідомості. Актуальність дослідження питань, пов'язаних з вивченням ризику зростає з кожним роком - адже поряд із очевидними благами суспільного та технологічного розвитку збільшується вірогідність виникнення різного роду небезпечних та загрозливих ситуацій. Особливо актуальним в останній час стає поняття ризику втрати здоров'я, який на нашу думку, слід розглядати як різновид соціального ризику.

Ризик, не дивлячись на відносну "молодість" цього поняття, надійно увійшов до наукового лексикону усіх сфер людської життєдіяльності. На сьогоднішній день діапазон застосування цього поняття є досить широким - розрізняють економічний, екологічний, соціальний, політичний, медичний та інші ризики.

Водночас, як зазначають фахівці [4, 5, 7, 8], ризики завжди були присутніми у житті людства. Розвивались та еволюціонували разом з ним і послужили основою для вироблення певних принципів та правил поведінки у ситуаціях реального або ймовірного ризику.

У дохристиянський період та на початках раннього Християнства поняття ризику нівелювалось релігійними переконаннями. У тогочасному суспільстві панувало фаталістичне сприйняття дійсності - настання несприятливих умов природного чи суспільного походження сприймалось як покарання Вищої сили за вчинені гріхи, опиратись якому немає сенсу. Такий підхід до сприйняття небезпеки фактично виключав будь-який ризик як складову об'єктивно існуючої реальності та можливість управління нею.

Перші уявлення про ризик як про керовану людиною ймовірність виникнення небезпеки з'явилися в Європі у XVI - XVIII ст. і були значною мірою пов'язані із розвитком мореплавства у період Великих Географічних Відкриттів. Успіхи природознавства, яких було досягнуто у цей період та конструювання важливих винаходів в області техніки спостережень (термометр, барометр, та ін.) здійснили переворот у світогляді людства і мали далекоглядні суспільні наслідки. Саме у цей час з'являється уявлення про людину як про активного суб'єкта дій, який здатний приймати рішення і діяти згідно власних переконань. Наслідком такої зміни суспільного світогляду стало зародження перших уявлень про ризик, які ототожнювались із фінансовими оцінками можливих майнових втрат. Ризики пов'язані із втратою здоров'я в той час ще не брались до уваги.

Наступний виток у еволюції поняття ризику припадає на кінець XIX – початок XX ст. і характеризується розширенням змісту та сфери його застосування. Розвиток цього поняття значною мірою визначався особливостями тогочасного суспільного життя та свідомості, які формувались в умовах поширення раціонально-інструментального ставлення до дійсності і зумовлені були переходом від традиційного суспільства до сучасного [4]. У цей час поняття ризику використовується як засіб коригування (визначення) людської поведінки за певних обставин в умовах ймовірного виникнення небезпеки.

Протягом XX ст. уявлення про ризик переживає етап активного становлення - його стали застосовувати у багатьох наукових напрямках і у різних контекстах, для пояснення явищ суспільного та повсякденного життя. Ризик із спеціалізованого напрямку досліджень окремих точних наук (математика, статистика, фізика та ін.) переходить у актуальну сферу досліджень гуманітарних наукових дисциплін (економіка, демографія, психологія та ін.).

У 60-х р.р. XX ст. спостерігається посилення уваги науковців до питань пов'язаних із погіршенням якості природного середовища внаслідок появи негативних наслідків науково-технічного прогресу. Саме у цей час виникають перші міждисциплінарні дослідження ризику і він набуває статусу загальнонаукового поняття [4, 5].

70-і р.р. стали переломним періодом у взаємовідносинах суспільства і природи – люди почали усвідомлювати існування відповідальності за стан навколишнього природного середовища і оцінювати рівень ймовірності зворотного впливу середовища на людину. Саме в цей час у науці виокремлюється технологія ризику як міждисциплінарний напрямок дослідження, завданням якого стає пошук шляхів гармонізації взаємовідносин природи і суспільства. Термін "ризик" залучається до сфери інтересів природничих наук з метою дослідження небезпек природного походження і набуває розвитку уявлення про ризик втрати здоров'я. Подальший розвиток проблем ризику, окрім стрімкого зростання актуальності та розширення сфери досліджень, пов'язаний із інституалізацією ризику [4].

Новий етап активізації розвитку ризикології розпочався на зламі ХХ-ХХІ ст. і зумовлений особливостями переходу сучасного індустріального суспільства у нову фазу свого розвитку, названу окремими науковцями “нізньою” (або “високою”) сучасністю. До характерних особливостей цього періоду можна віднести не лише кількісне збільшення числа техногенних аварій та небезпек, які проявилися у цей час, але й модифікацію їх масштабів, характеру, прямих та опосередкованих (віддалених) наслідків.

У вітчизняній науці систематичні дослідження ризиків розпочалися приблизно 30 років тому [7] і на початкових етапах свого розвитку використовувались при вивченні природних та техногенних аномалій (катастроф). Як зазначає І. Євдокімова (2001) у радянській науці, теорія ризику практично не розвивалась [4], оскільки особливості панівної ідеології не передбачали дослідження ризику як елемента невизначеності, присутнього у житті тогочасного суспільства.

З розпадом Радянського Союзу поняття ризику почало активно використовуватись для позначення нестабільності економічних відносин на пострадянському просторі, а на сучасному етапі стало актуальною дослідницькою нішею у природничих, технічних та суспільних науках. Особливості останніх досліджень згаданої проблематики полягають в тому, що ризики трактуються не лише як негативні результати впливу природних і техногенних факторів, але і як обов'язковий елемент суспільного життя, як показник його поступального розвитку.

За Н. Луманом, наукові погляди на ризик умовно поділяються на дві групи. До першої групи відносяться визначення ризику, як явище протилежне поняттю “безпека”, тобто ризик виступає інструментом за допомогою якого можливо забезпечити здійснення безпечного рішення. Друга група об'єднує визначення ризиків, значення яких протилежне поняттю “небезпека”, спричинена негативними наслідками людської діяльності [4].

Як слушно наголошує І. В. Бережна (2004), ризик є полізмістовним поняттям і пропонує виділяти наступні підходи до трактування ризиків: імовірнісний, органічний, діяльнісний, цільовий, затратний, ситуативний та інтегральний підхід [1]. Останній, на думку автора є найважливішим, оскільки він враховує багатозмістовність цього поняття.

Але, не зважаючи на інтенсивний розвиток досліджень ризикології в останні роки і значну кількість існуючих визначень ризику (за різними джерелами до 1500) [5], на сьогоднішній день загальновизнане визначення цього поняття залишається не розробленим. У науковій літературі існують терміни економічний, екологічний, соціальний та інші ризики, які розкривають його зміст з позицій окремих наук.

Для більш чіткого окреслення особливостей цього поняття, проаналізуємо декілька основних його визначень, які наводяться у відповідній літературі.

Значення слова “ризик” у сучасній українській мові трактують як усвідомлену можливість небезпеки, а також можливість збитків або неуспіху у якійсь справі [2].

З точки зору економічних наук, ризик – це небезпека виникнення непередбачуваних витрат очікуваного прибутку або майна у зв'язку із випадковими змінами умов економічної діяльності [6].

За В. Дурдинцем та Н. Ходорівською (2001) під екологічним ризиком слід розуміти можливість виникнення внаслідок наявності певної небезпеки, викликані антропогенними або техногенними змінами природних об'єктів і факторів, шкідливих ефектів для життєдіяльності суспільства, в тому числі для довкілля та здоров'я окремої людини чи групи людей [3].

Соціальний ризик став предметом наукового дослідження порівняно недавно - події природного, економічного або політичного характеру впливають на соціальний стан суспільства і знаходять відображення у зміні соціальних параметрів окремого індивіда чи спільноти в цілому. Залучення соціальних аспектів до сфери інтересів ризикології було певною мірою спричинено надзвичайно тяжкими наслідками природних і техногенних катастроф, які мали місце у кінці 90-х рр. ХХ ст.

На сучасному етапі соціологічна теорія ризику переживає етап свого становлення. Вже напрацьовано певний досвід дослідження проблем соціального ризику, в основу яких покладено прагнення обмежити процес наростання негативних явищ у житті суспільства шляхом пошуку дієвих способів і засобів. Інтерес вітчизняних соціологів до теми ризику проявляється як через спроби розробки теорій соціального ризику, так і через спроби розробки інтегративної соціологічної теорії ризику [4].

Роботи Ю. Саєнка, І. Євдокімової, Л. Бевзенко, В. Заславського, І. Бережнової, О. Ручки, Н. Машиної, В.Павлова, Ю. Плотинського та інших вчених, присвячені дослідженню різноманітних аспектів соціального ризику створюють наукову основу для поглиблення досліджень у цьому

напрямку. Однак, ще залишаються питання, які є не до кінця з'ясованими і потребують подальших спеціальних досліджень.

Існує декілька авторських визначень соціального ризику. Зокрема, Н.І. Машина (2003) під ризиком розуміє об'єктивно-суб'єктивну категорію, яка пов'язана з подоланням невизначеності, випадковості і конфліктності в ситуації неминучого вибору й відображає ступінь досягнення очікуваного результату. На думку автора об'єктивність соціального ризику полягає у його існуванні незалежно від суб'єкта, на якого він спрямований, суб'єктивність відбивається в його різній оцінці кожним індивідумом [1].

Об'єктивістський підхід до ризику поділяє В.В.Павлов (1996) і зазначає, що ризик завжди пов'язаний з людиною, із її свідомим вибором і тому завжди буде суб'єктивною категорією. Таким чином, соціальний ризик за В.Павловим – це можливі наслідки, отримуванні в результаті вимушеного, диференційованого потрапляння людиною в умови, які мають вплив на її життєві можливості.

Ю. Плотинський (1996) соціальний ризик визначає як відхилення від запланованого ходу соціальних реформ, під якими треба розуміти свідоме втручання в природній хід соціальних процесів.

Ю. Саєнко (2001) під соціальним ризиком розуміє ймовірність загрози втрати соціальним суб'єктом життєво важливого фактору (здоров'я, статусу, безпеки, роботи тощо) у повсякденному житті чи в результаті природних або техногенних аварій чи лих [8].

На нашу думку, під соціальним ризиком слід розуміти вірогідність виникнення неочікуваних, часто несприятливих змін у проходженні соціальних процесів, зумовлених сукупним впливом природних та суспільних чинників. Індикаторами соціального ризику виступають різноманітні соціальні проблеми, які відображають загальний стан суспільного здоров'я населення.

Перспективи розвитку соціологічного напрямку ризикологічних досліджень пов'язуються із подальшим розвитком та вдосконаленням поняття соціального ризику, обґрунтуванням теоретико-методологічних підходів до його вивчення, а також із розробкою дієвих методів оцінки та управління для вирішення конкретних прикладних завдань загальнодержавного та регіонального рівня.

В сучасних умовах належну увагу необхідно приділяти поняттю “ризик втрати здоров'я” як складової інтегративного соціального ризику. Це важливо як з огляду збереження здоров'я людини та суспільства в цілому, так і з огляду розвитку страхової галузі. Під ризиком втрати здоров'я ми розуміємо ймовірність виникнення відхилень у нормальній життєдіяльності індивіда, спричинених впливом природних чи суспільних факторів або їхньою сукупною дією.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бережна І.В. Національні пріоритети і регіональні детермінанти соціально-економічного зростання (на матеріалах АР Крим). – НАН України. Інститут регіональних досліджень, 2004. – 640 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. Ред. В.Т. Бусел – К.: Ірпінь: ВТФ – “Перун”, 2005 – 1728 с.
3. Дурдинець В., Ходорівська Н. Багатофакторність управління чорнобильськими ризиками і комунікаційні проблеми // Соціальні ризики та соціальна безпека в умовах природних і техногенних надзвичайних ситуацій та катастроф / Відп. ред.: В.В. Дурдинець, Ю.І. Саєнко, Ю.О. Привалов.- К.: Стило, 2001. – с. 284-296.
4. Євдокімова І. Соціальний ризик техногенного характеру // Соціальні ризики та соціальна безпека в умовах природних і техногенних надзвичайних ситуацій та катастроф / Відп. ред.: В.В. Дурдинець, Ю.І. Саєнко, Ю.О. Привалов.- К.: Стило, 2001. – с. 23-70.
5. Заславський В. Ризик та безпека техногенних систем // Соціальні ризики та соціальна безпека в умовах природних і техногенних надзвичайних ситуацій та катастроф / Відп. ред.: В.В. Дурдинець, Ю.І. Саєнко, Ю.О. Привалов.- К.: Стило, 2001. – с.169-191.
6. Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. Современный экономический словарь. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА, 2005. – 480 с.
7. Ручка О. Ризик у слов'янській ментальності // Соціальні ризики та соціальна безпека в умовах природних і техногенних надзвичайних ситуацій та катастроф / Відп. ред.: В.В. Дурдинець, Ю.І. Саєнко, Ю.О. Привалов.- К.: Стило, 2001. – с.425-450.
8. Саєнко Ю. Соціальні ризики // Соціальні ризики та соціальна безпека в умовах природних і техногенних надзвичайних ситуацій та катастроф / Відп. ред.: В.В. Дурдинець, Ю.І. Саєнко, Ю.О. Привалов.- К.: Стило, 2001. – с.9-23.